

MITHRIDATES

AUREL IORDĂNESCU

Cucerirea romană a cunoscut, în desfășurarea ei, o serie de rezistențe, întruchipate în numele unor conducători care, dând expresie năzuințelor de libertate a popoarelor lor, au condus lupta pentru păstrarea independenței, devenind adevărate simboluri în istoria neamului lor: *Hannibal*, *Viriathus*, *Vercingetorix*, *Arminius*, *Tacfarinas*, *Decebal*, reprezintă tot atâtea momente de opoziție față de tendințele expansioniste ale Romei. Alături de ei, deși în alt context istoric și reprezentînd un alt aspect al luptei anti-romane, se ridică figura impresionantă a unuia dintre cei mai dîrzi și mai tenaci adversari ai Romei, *Mithridates al VI-lea Eupator*, regele Pontului.

1. Regatul Pontului. Pentru cei vechi, Pontul era o regiune din nordul Asiei Mici, așezată de-a lungul coastei de sud a Mării Negre (de la al cărei nume grec *Pontos Euxeinus* își trăgea și numele), cuprinsă între râurile *Halys* la apus și *Phasis* la răsărit, și învecinîndu-se cu Armenia la S.E., cu Cappadocia la S., cu Galatia la S.V. și cu Paflagonia la V. Bogată în cereale, măsline, vinat, miere, ceară, lemn de construcție și mai ales, în mine de fier, ea atrăsese de timpuriu atenția grecilor, în special a ionienilor din Milet, care întemeiaseră pe coastă cîteva colonii înfloritoare, între care cele mai de seamă erau *Amisos* și *Sinope*. După ce a făcut parte din imperiul persan, cînd Darius I a dat-o cu titlu ereditar satrapului Artabazos, pe vremea lui Mithridates II, dinastul lui Kios, s-a supus lui Alexandru cel Mare și apoi lui Antigonos Monophtalmos, iar fiul lui, Mithridates III, folosindu-se de luptele dintre diadochi, își luă în anul 280 î.e.n. titlul de rege punînd bazele Pontului, fapt pentru care i s-a dat numele de Mithridates III *Klistes* (= întemeietorul). Urmașii lui, amestecîndu-se în luptele dintre seleucizi, au izbutit să-și consolideze poziția. Unul dintre ei, Pharnakes (190—161 î.e.n.), a ocupat *Sinope*, unde succesorul său Mithridates V Euergetes (161—121 î.e.n.) își mută capitala. Dovedind un simț politic foarte ascuțit, Mithridates V Euergetes se preocupă de crearea unei flote pontice; păstră relații de prietenie și cu seleucizii și cu romanii; ajută pe romani în timpul celui de al treilea război punic (149—146 î.e.n.) și, mai ales, în 133 î.e.n. puse la dispoziția acestora toate forțele sale în lupta împotriva lui *Aristonikos* din Pergam, fapt care-l determină pe Manius Aquillius ca, în cadrul reglementării situației în Asia Mică,

să acorde Pontului importantul teritoriu al *Frigiei*, cu orașele *Laodiceea* și *Apamea*, refuzându-l lui Eumenes II, regele Bithiniei; prin aceasta regatul Pontului se întărea considerabil. dar suscita în același timp nemulțumirea Bithiniei. În fine, Mithridates V reuși să pună pe tronul Cappadociei pe ginerele său *Ariarates Epiphanes*, reducând acest stat la situația de vasal al Pontului. Dar în anul 121 î.e.n., Mithridates V Euergetes căzu victima unui complot, lăsând 2 fii: *Mithridates Eupator*, în vîrstă de 11 ani și *Mithridates Chrestos*, încă mai tînăr. De aceea regența reveni reginei *Laodike*, pricipesă seleucidă, partizană a unei politici de obediență față de Roma, ambițioasă, dar lipsită și de experiența politică și de prestigiul necesar continuării operii soțului ei. Ori, folosindu-se de criza dinastică izbucnită în anul 121 î.e.n., Senatul roman anulă, în 116 î.e.n., hotărîrea lui Aquilius: Frigia, devenită o federație de orașe importante, fu luată Pontului și trecută sub protectoratul roman. Nemulțumit de guvernarea mamei sale (care, de altfel, încerca să-și aroge întreaga putere, în dauna fiilor ei,) tînărul Mithridates Eupator fugi de la curte, ducînd timp de șapte ani o viață rătăcitoare prin regiunile muntoase ale țării, cunoscîndu-i toate colțurile, îndurînd greutate și lipsuri, dar oțelindu-și în același timp trupul și sufletul. În anul 111 î.e.n. reveni pe neașteptate în Sinope, o închise pe *Laodike*, ucise pe fratele său *Chrestos* și se proclamă rege al Pontului; dificultățile pe care Roma le întîmpina tocmai atunci: primejdia cimbro-teutonică și începutul războiului cu *Jugurtha* au împiedicat-o să intervie.

2. Începutul domniei lui Mithridates VI Eupator; perioada consolidării
Tînărul suveran îmbina în persoana lui tradițiile persane și cultura hellenică. Portretul de o expresivă justețe pe care îl-a schițat istoricul *Jérôme Carcopino*, îl înfățișează tocmai în această ipostază. „Cu statura lui înaltă și cu chipul frumos, cu favoriții mici și cu pletele lungi ondulate acoperind cica tricea cu care-l însemnase fulgerul, cu buza groasă și fruntea lată, cu nasu gros și gura mică, cu privirea adîncă sub arcada proeminentă, el apare pe monetele sale și în bustul de la Louvru, ceea ce a fost în realitate: un ciuda amestec de brutalitate și de rafinament, de barbarie și de cultură, de pasium sensuală și de inteligență lucidă. Cu tiara pe cap, are înfățișarea unui persan, poartă numele unui zeu iranian, sacrifică după riturile magilor... lu *Ahura Mazda*, dar venerează, totodată, divinitățile cappadociene și-și re varsă darurile asupra sanctualelor *Helladei*“. Cu aceste calități și defecte *Mithridates VI Eupator* (111—63 î.e.n.) apare ca una dintre cele mai de seamă figuri de „barbar hellenizat“, încercînd să justifice prin chiar hellenismu lui lupta de peste un sfert de veac dusă împotriva dominației romane în Orientul hellenistic.

Dar pînă să înceapă lupta împotriva Romci, tînărul suveran al Pontulu caută să-și consolideze poziția. Ocazia i-o oferă situația grea a coloniile grecești din *Crimeea* și *Regatul bosporan*, supuse unei tot mai accentuate presiuni de „barbarii“ stepei: sciții. În adevăr, sub influența relațiilor c orașele grecești, o bună parte a triburilor scite trec, între sec. IV—II î.e.n. la viața sedentară, ocupîndu-se cu agricultura. Diferențierea socială, creș terea sclavajului și formarea claselor sociale au determinat în a doua jumă tate a sec. III î.e.n. formarea unui stat scitic, care și-a atins apogeul în

sec. II î.e.n. pe vremea regelui *Sciluros*, Acesta și-a fixat capitala în Crimeea, la *Neapolis*, oraș nou înființat (lângă Simferopol) și a bătut monedă cu inscripția în limba greacă. Voind să aducă sub ascultarea sa cele două mari colonii grecești *Olbia* și *Chersonesul Tauric* (Sebastopolul), regele *Sciluros* făcu presiuni asupra lor, îngreindu-le comerțul prin expediții de jaf și supunându-le la „daruri“. *Olbia* sfârși prin a se supune, *Chersonesul* însă a rezistat, ajutat fiind și de regatul bosporan. Dar, spre sfârșitul sec. II î.e.n., când regatul bosporan slăbise, sciții reîncepură atacurile, izbutind să cucerească posesiunile chersonesitane *Kerkinitis* și *Kalos Limèn*. La moartea lui *Sciluros* (c. 110 î.e.n.), fiul său *Palakos* și-a intensificat atacurile asupra *Chersonesului* și atunci orașenii au cerut ajutorul regelui *Mithridates*, pe care l-au recunoscut protector al lor. *Mithridates* a ascultat cererea și le-a trimis în ajutor un corp expediționar sub conducerea strategului *Diophantos*, fiul lui *Asklepiadoros* din *Sinope*, care „reunește talentele de condotier, de diplomat și de explorator; el cunoștea perfect regiunile din nordul Pontului *Euxin*, cu privire la care scrisese o lucrare vestită“ (Reinach). Din decretul onorific pe care chersonesitanii l-au gravat în cinstea lui *Diophantos* aflăm că „atacat de regele *Palakos*, el i-a pus pe goană pe sciții socotiți pînă atunci de neînvins, îngăduindu-i regelui *Mithridates* să ridice primul trofeu împotriva lor“ și că „după ce i-a învins pe *tauri* (= locuitorii din S. Crimeii) și a construit în regiunea lor un oraș“ (= *Eupatoria*, după numele regelui) el „a luat pe cei mai aleși cetățeni (ai *Chersonesului*), a pătruns în inima Sciției (= Crimeii), a cucerit fortărețele regale (scitice) *Chabai* și *Neapolis*... zdrobind puterea barbarilor.“ Dar *Palakos* își refăcu forțele, încheie alianță cu roxolani și reîncepu lupta, deși se apropia iarna. *Mithridates* îl trimise din nou pe *Diophantos* cu 6.000 de hopliți. Acesta, deși începuse să cadă zăpada, atacă din nou fortărețele scitice, recuceri *Kerkinitis* și zdrobi sub zidurile așezării chersonesitane *Kalos Limèn* atît pe sciții lui *Palakos*, cît și pe roxolani lui *Tasios*, care îi veniseră în ajutor. Cei mai mulți dintre fiii lui *Sciluros* se supuseră, în timp ce *Palakos* cu alți frați ai săi își căutară refugiul la Roma, cerînd ajutor împotriva lui *Mithridates*. În acest timp, la *Pantikapaion*, capitala Bosporului, izbucniseră mișcări ale sciților rezidenți în oraș. Regele Bosporului, *Pairisades*, ceru ajutor lui *Mithridates*, făgăduindu-i în schimb să-l lase urmaș al său. Regele Pontului îl trimise și aici pe *Diophantos*. Dar între timp, sciții din *Pantikapaion* (în majoritate sclavi) se răsculară sub conducerea lui *Saumakos*, îl uciseră pe rege și-l proclamară pe șeful lor. *Diophantos* cuceri regatul bosporan, îl luă prizonier pe *Saumakos*, pe care-l trimise în Pont, iar *Mithridates* fu proclamat rege al Bosporului (107 î.e.n.)

În felul acesta, în cîțiva ani puterea lui *Mithridates* crescuse considerabil: regatul Bosporului era aproape la fel de întins ca al Pontului; regiunile din nordul Mării Negre îi aduceau un venit anual de 200 de talanți și de 90.000 de hectolitri de grâu, în timp ce „barbarii“ sciți, meoțieni, roxolani și bastarni aveau să-i ofere mercenari din belșug. Dar nu mai puțin însemnat era cîștigul moral: „*Mithridates* căpătă încrederea în el însuși și inspiră încredere lumii grecești; toate spiritele luminate i-au fost recunoscătoare pentru serviciul adus cauzei civilizației și, de aici înainte, oriunde se găseau greci opri-

mați, își îndreptau privirea spre tânărul rege al Pontului, ca spre un mîntuitor posibil". (Reinach).

Dar succesul împotriva „barbarilor“ scîți l-a îndemnat pe Mithridates să-ți întindă influența pînă la gurile Dunării. Printr-o serie de expediții conduse de generali de-ai săi, el îi constrînsese pe sarmați și pe bastarni la acorduri prin care să furnizeze Pontului mercenari: sarmații, în special iazigii, i-au constituit o excelentă cavalerie, în timp ce bastarnii, constituiți într-o infanterie masivă, au îndrăznit să lupte, cîteodată cu succes, împotriva redutabilei legiuni romane. În același timp, Mithridates atrase în alianța sa pe tracii din Hemus și Rhodope, precum și coloniile grecești de pe țărmul stîng al Pontului: Histria, Tomi, Callatis, Odessos, Mesembria și Apollonia (unde regele Pontului trimisese și o garnizoană). Alianța trebuie să fi fost destul de strînsă de vreme ce pe staterii de aur bătute la Histria, Tomi și Callatis este reprezentat chipul lui Mithridates, așa încît apare ca foarte îndreptățită concluzia că „în prima treime a sec. I î.e.n., coloniile grecești din Marea Neagră alcătuiau o adevărată uniune cu regatul Pontului și al Bosporului Cimmerian, de la care așteptau sprijin în lupta cu triburile învecinate și a cărui acțiune antiromană se legau s-o susțină cu toate slabele lor mijloace“ (Pippidi).

În felul acesta, Mithridates își crease un stat puternic, pe care cucerirea Colchidei și anexarea Armeniei Mici (al cărei suveran, Antipater, abdicase în favoarea lui) îl consolidase și mai mult. Dar Mithridates nu se mulțumea cu atît: el vroia să redobîndească în Asia Mică pozițiile pe care Pontul le pierduse după moartea tatălui său.

3. Primele ciocniri cu Roma. Regatul Pontului nu-și putea valorifica avantajele de care dispunea atîta vreme cît strîmtorile care asigurau ieșirea la Marea Egee și, prin ea la Marea Mediterană, îi erau închise. De aceea, ieșirea la strîmtori a devenit principala preocupare a lui Mithridates după consolidarea poziției sale. Dar cum problema strîmtorilor constituia un articol esențial al politicii romane în Orient, iar regele Pontului nu voia un conflict deschis cu Roma, el așteptă mai întîi o împrejurare care să împiedice pe romani să intervie direct. Primejdia invaziei teutonice, care la data aceea (104 î.e.n.) absorbea toată atenția și toate forțele Romei, îi oferî lui Mithridates prilejul așteptat. Dar, prudent, regele încercă să ocupe teritoriile care-l interesau, Paflagonia și Galatia, fără a se ciocni cu Roma. De aceea el încheie un acord cu Nicomedes II, activul și ambițiosul rege al Bithyniei, pentru ca, împreună, să ocupe cele două „state-tampon“ care-l despărțeau de provincia Asia. Paflagonia a fost ocupată și împărțită între cei doi suverani, în ciuda protestului roman; dar Eumenes, nevoind să provoace un nou protest roman, declară partea din Paflagonia pe care o ocupase regat independent, în care însă puse ca rege pe un fiu al său, fapt care îl nemulțumi pe Mithridates. Acesta încercă să creeze dificultăți Romei, trimițînd o solie teutonilor, oferindu-le sprijinul său; dar înfrîngerea neamurilor germanice de către Marius spu beră această încercare. De aceea, el ocupă Galatia. Senatul roman se folosi de această acțiune unilaterală a regelui Pontului pentru a produce ruptura între el și Eumenes II al Bithyniei. În adevăr, ascultînd de îndemnul Romei, Eumenes II ocupă Cappadocia, unde exercita regența, în nu-

mele fiului ei Ariarathes VII, regina Laodike, sora lui Mithridates; dar cum această schimbare scotea Cappadocia din sfera de influență pontică și o trecea în cea bithinică, Mithridates goni trupele lui Eumenes și îl restabili pe nepotul său Ariarathes VII, căruia îi dădu ca principal sfetnic pe un om al său, Gordios. Prin aceasta, însă, el pierdu sprijinul singurului suveran capabil a-l ajuta într-un eventual conflict cu Roma, în afara faptului că Eumenes II, înlăturat din Cappadocia, căută imediat o înțelegere cu Senatul. Temîndu-se de izolare, Mithridates trimise în anul 101 î.e.n. o solie la Roma, în speranța că va putea obține bunăvoința interesată a unui grup de senatori; dar ostilitatea opiniei publice, care începea să vadă în regele Pontului un nou Jugurtha, a făcut ca încercarea să eșueze: mai ales partidul popularilor începea să înțeleagă că acțiunile lui Mithridates amenințau direct interesele economice romane în Asia Mică. De aceea, după ce în anul 99 î.e.n., Marius, sub pretextul unui pelerinaj religios, vizitase Asia Mică, sfătuiindu-l pe regele Pontului să-și revizuiască atitudinea, Senatul hotărî să procedeze mai energic. În adevăr, nemulțumit de atitudinea puțin obedientă a nepotului său Ariarathes VII, Mithridates pusese la cale asasinarea lui și-l înlocuise cu un fiu al său, pe care îl prezentă drept un fiu al fostului rege al Cappadociei, Ariarathes V, căzut în lupta împotriva lui Aristonikos, dîndu-i numele de Ariarathes VIII Filopator: ori aceasta însemna, de fapt, anexarea Cappadociei la regatul Pontului. De aceea, în anul 95 î.e.n., Senatul ceru în termeni imperativi lui Mithridates să evacueze Cappadocia și teritoriile paphlagoniene ocupate, iar lui Eumenes să-și retragă fiul de pe tronul Paphlagoniei. Mithridates înțelese că în caz de refuz risca un război cu Roma, care avea acum minile libere; de aceea, evacua toate teritoriile cucerite, în același timp cu Eumenes. Paphlagonia deveni o federație de comunități libere, în timp ce în Cappadocia, unde se stinsese vechea dinastie, fu ales un nou rege în persoana nobilului persan Ariobarzanes. În felul acesta, prima încercare a lui Mithridates de a-și întinde stăpînirea spre apus se sfîrșise cu un eșec total; dar, supunîndu-se hotărîrilor Romei, regele Pontului căută să-i provoace acesteia noi dificultăți, suscitîndu-i noi adversari, de data aceasta prin atragerea în luptă a unor forțe de dincolo de Eufrat, încheind un acord cu regele Armeniei, Tigranes, căruia-i dăduse de soție pe fiica sa Cleopatra. Tigranes pătrunse în Cappadocia (93 î.e.n.) de unde îl goni pe noul rege Ariobarzanes și puse pe tron pe omul de încredere al lui Mithridates, Gordios, fostul ministru al lui Ariarathes VII; pe această cale ocoltă, regele Pontului recăpătă controlul asupra Cappadociei. Numai că romanii reacționară cu vigoare: în anul 92 î.e.n., guvernatorul Ciliciei, L. Cornelius Sulla, primi sarcina de a-l restaura pe Ariobarzanes pe tronul cappadocian. Sulla îl goni pe Gordios și îl restabili pe Ariobarzanes; apoi se întîlni cu un reprezentant al regelui părților, în apropierea Eufratului, acordînd regelui părților, Mithridates II cel Mare, titlul de „prieten al poporului roman”: era cel dintîi contact între romani și părți. Și noua încercare a lui Mithridates eșuase, iar ceea ce era mai grav era faptul că prin acordul cu părții, care erau adversarii lui Tigranes, romanii izbutiseră să-l încercuiască. Din această cauză, conflictul, latent pînă acum, dintre el și romani intră într-o fază acută.

4. **Primul război cu Roma** (89—85 î.e.n.) Împrejurarea pe care Mithridates o aștepta se ivi în anul 91 î.e.n.: nemulțumiți de a li se fi refuzat cetățenia romană, italoții (*socii*) se răsculară împotriva Romei. Sopotind răscoala mai gravă decât era și contînd pe o durată îndelungată a ostilităților, regele Pontului își reluu planul de expansiune spre apus, iar situația din Bithynia îi oferi pretextul trebuitor. În adevăr, la moartea regelui Nicomedes II în 94 î.e.n. tronul fusese ocupat de fiul său mai mare Nicomedes III Filopator; dar fiul mai mic, Socrates, sopotindu-se nedreptățit de faptul că Senatul îl recunoscuse pe Nicomedes III, fugi la curtea lui Mithridates și-i ceru ajutor. Mithridates intră cu oștirea în Bithynia, îl expulză pe Nicomedes III și îl înlocui cu Socrates, care și luă numele de Nicomedes IV. În același timp, îndemnat de regele Pontului, Tigranes năvăli în Cappadocia, gonindu-l iarăși pe Ariobarzanes (care fugi după ajutor la Roma) și înlocuindu-l cu un alt fiu al lui Mithridates, care luă numele de Ariarathes IX (90 î.e.n.). La plîngerea suveranilor detronați, Senatul, care depășise faza critică a răscoalei italicilor, trimise o solie în frunte cu M. Aquilius, care să impună restabilirea lor. Dînd dovadă de suplețe, Mithridates nu opuse rezistență, ba chiar îi ajută pe romani, asasinîndu-l pe Nicomedes IV, așa încît în vara anului 89 î.e.n. restaurarea celor doi regi era fapt împlinit. Numai că atunci se produse un incident care duse la izbucnirea ostilităților. Publicanii romani cu sediul la Pergam, care sprijiniseră cu bani acțiunea de restaurare, cerură regilor Nicomedes IV și Ariobarzanes restituirea sumelor avansate și deoarece aceștia nu le putură îndeplini cererea, Nicomedes, la sugestia publicanilor și cu consimțămîntul tacit al legatului Aquilius, închise strîmtorile pentru flota pontică, iar apoi, spre sfîrșitul verii anului 89 î.e.n. năvăli în regatul Pontului, de unde se înapoie cu o pradă bogată. Mithridates protestă pe lîngă Aquilius, dar acesta, interesat în cauză, declară că romanii nu vor îngădui ca Nicomedes să fie atacat. Cum închidera strîmtorilor însemna o grea lovitură dată economiei Pontului, Mithridates începu ostilitățile. El folosisse răgazul dintre 92 și 89 î.e.n. pentru a-și întări forțele militare și a-și constitui rezerve alimentare: o flotă de 300 de corăbii; o armată numeroasă alcătuită din mercenari armeni, cappadocieni, paflagoni, sciți, sarmați, bastarni, traci celți și greci, mari rezerve de cereale în Crimea, precum și acorduri de neutralitate sau de alianță cu vecinii, îl făceau să privească confruntarea cu Roma fără teamă. În același timp, emisarii săi străbătuseră lumea grecească desfășurînd o intensă propagandă antiromană, suscitînd ura împotriva dominației romane și mai ales împotriva numeroșilor negustori și cămătari romani și italici, care, profitînd de poziția lor privilegiată, exploatau în chip neomenos pe localnici. La acestea se mai adăuga și nemulțumirea provocată de incapacitatea Romei de a stăvili pirateria, care stînjea puternic viața economică. Războiul începu cu o serie de victorii ale lui Mithridates: Nicomedes III, care pătrunsese în Paphlagonia a fost învins, gonit din Bithynia și silit să se refugieze lîngă Aquilius; oștile romane, înfrînte, se retrăgeau continuu; Aquilius, după o retragere pînă la Pergam, se refugie tocmai la Mitylene; unul din aghiotanții lui, Oppius, trebui să se predea, iar flota romano-bithynă, auzind de dezastrul armatei, se predase fără luptă. Strîmtorile erau din nou deschise flotei pontice, iar trupele de

uscat, după ce ocupaseră provincia Asia, atinseseră țărmurile Mării Egee, făcând joncțiunea cu flota. Pretutindeni regele era primit ca un liberator: cu excepția citorva cetăți, întreaga Asie se răscolă împotriva Romei, Mithridates arogându-și rolul de campion al hellenismului oprimat, de răzbunător al Asiei și Greciei împotriva plutocrației romano-italice, exploatoare neîndurată a meșteșugarilor, țăranilor și negustorilor indigeni. Instalat la Efes, el trimise ordine secrete noilor guvernatori de a masacra, la o dată prestabilită, pe toți italicii rezidenți acolo. Și, în ziua stabilită, aproape 80.000 de italicii, de toate vârstele și sexele, fură masacrați: „Vecerniile efesiace“ au fost urmate de eliberarea sclavilor, de confiscarea bunurilor, împărțite între fiscul regal și orașele apăsate de datorii și de iertarea pe timp de 5 ani a tributului. Din Asia, mișcarea se extinse și în Grecia, începând cu Athena, unde spiritul democratic încă dăinuia. În scurtă vreme, aproape întreaga Grecie se ralie cauzei lui Mithridates, convinsă că victoriile regelui însemnau sfârșitul dominației romane. În fine, lărgindu-și acțiunea diplomatică anti-romană, Mithridates își trimise emisari pînă în Italia, care intrară în legătură cu triburile samnite ce încă mai continuau lupta împotriva Romei, acordându-le sprijin material și întreținându-le spiritul de rezistență. În felul acesta aproape întregul Orient hellenistic se găsea sub controlul lui Mithridates, iar teama față de represiunea romană pentru sîngele italic vărsat crea o solidaritate, pe care însă regele o supraevalua. În adevăr, succesele inițiale ale regelui Pontului se datorau în bună măsură războiului civil dintre Marius și Sulla, care tocmai atunci se desfășura la Roma. Dar de îndată ce Marius și partidul popularilor au fost învinși, Senatul încredință lui Sulla conducerea războiului împotriva lui Mithridates.

Regele își stabilise reședința la Pergam, arătându-și în felul acesta intenția de a-și transforma regatul într-o monarhie greco-orientală, sprijinită mai ales pe elementul grec. De aici, trimisese în Grecia, în sprijinul Athenei răsculate, o armată sub conducerea lui Archelaos. Dar, în desfășurarea operațiunilor, regele săvîrșise o serie de greșeli, care pe de o parte au afectat potențialul militar, iar pe de alta i-au înstrăinat simpatiile populației hellenice. „Vecerniile efesiace“, ca și masacrul italoților din insula Delos, au creat în jurul lui un sentiment de oroare, în timp ce extensiunea continuă a cuceririlor a dus la fărîmițarea oștirii într-un mare număr de garnizoane, răspîndite la distanțe mari, ceea ce îi anula superioritatea numerică. Folosindu-se de aceste greșeli ale regelui, Sulla, singurul dintre marii generali care cunoștea bine situația din Orient, atacă Athena pe care o cuceri la 1 martie 86 î.e.n. Spre norocul lui, cea de a doua oștire trimisă de Mithridates pentru a ajuta pe răsculații ce se retraseră pe Akropolis, condusă de un fiu al lui Mithridates, Ariarathes, înainta atît de încet, încît, bănuind o trădare, regele poruncise otrăvirea lui Ariarathes și preluarea conducerii de către generalul pontic Taxiles, fapt care-i dăduse posibilitatea lui Sulla să o întîmpine la Chaeroneia și să o distrugă. Peste puțină vreme capitulă și Akropolis. Era și timpul, deoarece popularii, reluînd conducerea în Roma, îi luaseră comanda lui Sulla și o dăduseră lui L. Valerius Flaccus, cu misiunea de a-i lua fostului comandant legiunile și apoi, cu toate forțele, să-l înfrîngă pe Mithridates. Dar Flaccus, socotind că este preferabil să lupte și el împotriva regelui Pon-

tului și să amâne răfuiala cu Sulla, străbătu Macedonia și Tracia, izgonind garnizoanele pontice și izbucni cu ajutorul flotei Byzanțului, în plină iarnă, să-și treacă o parte a trupelor pe coasta asiatică. Datorită acestui fapt, Sulla putu să întâmpine și să înfrângă la Orcheomenos, după o bătălie îndârjită de două zile, a treia oștire pe care Mithridates o trimisese în Grecia sub conducerea unuia dintre cei mai buni generali ai săi, Dorilaos. Anul 86 î.e.n. se termina cu o înfrângere categorică a regelui. Înfringerile repetate îi zdruncinaseră puternic autoritatea în Orient; măsurile sociale pe care le luase, ca eliberarea sclavilor și anularea datoriilor, loveau în interesele claselor avute care tocmai scăpaseră de concurența italicilor, făcându-le să-l părăsească; continuele cereri de bani, ca și purtarea despotică a tiranilor puși de el în fruntea regiunilor ocupate nemulțumea populația. De aceea, la știrea înfringerii suferite de armata pontică în Grecia, Ephesus se răsculă, urmat de Smyrna, Sardes și Kolophon, iar după puțină vreme răscoala se întinse la strimtori și la țărmurile Mării Negre. Și deoarece în acest timp, generalul roman Fimbria, care-l înlocuise pe Flaccus (după uciderea acestuia de către soldați), începuse în Asia Mică lupta împotriva lui Mithridates, regele, dînd dovadă încă o dată de simțul practic care-i caracteriza politica, începu tratative de pace. Socotind condițiile puse de Sulla ca fiind prea grele, regele începu prin a le respinge, dar cînd generalul roman debarcă pe coasta Asiei Mici, iar trupele lui Fimbria trecură de partea lui, Mithridates se întîlni cu Sulla în august 85 î.e.n. la Dardanos în Troada și se ajunse la pace. Condițiile pe care regele trebui să le primească erau deosebit de aspre: el evacua toate cuceririle asiatice, inclusiv Paphlagonia și Cappadocia; preda 70 de vase de război cu întregul echipament; plătea o despăgubire de 2.000 de talanți; evacua toate insulele din Marea Egee; restituia pe toți prizonierii și ostatecii romani; în schimb se acorda o amnistie pentru orașele grecești și asiatice care masacraseră romani și-l ajutaseră pe rege, iar lui Mithridates i se recunoștea titlul de *rex socius atque amicus populi Romani*. Nicomedes III a fost restabilit în Bithynia și Ariobarzanes în Cappadocia; sclavii eliberați au fost înapoițați stăpînilor lor, iar provincialii obligați să plătească uriașa sumă de 20.000 de talanți.

Hotărîrea lui Sulla de a accepta oferta de pace a regelui a fost dictată nu numai de nevoia de a avea mîinile libere și o mare sumă de bani în vederea ducerii luptei împotriva popularilor, care în absența lui reluaseră puterea și-l proscriseseră, ci și de dificultățile unui război în regiunile aspre ale Pontului, lipsite de căi de comunicație și depărtate de bazele proprii, ca și de considerentul că entuziasmul pentru Mithridates, ca și speranțele puse în el nu s-ar mai fi putut repeta vreodată.

5. Al doilea război cu Roma (76—63 î.e.n.) Prima confruntare militară directă a regelui Pontului cu Roma se terminase cu o înfrîngere: calculele lui, care porniseră totdeauna de la ideea folosirii dificultăților, mai ales interne, ale adversarilor, se dovediseră greșite. De aceea, cu o luciditate egalată doar de tenacitatea cu care își continuă realizarea vechilor lui țeluri, Mithridates reconsideră întreaga situație, ajungînd la concluzia că, în fața unui adversar ca statul roman, nu trebuia să se sprijine decît pe propriile lui forțe și pe făurirea unui nou sistem de alianțe, de natură să creeze adversarului

dificultăți mai îndelungate. Pacea de la Dardanos arătase inferioritatea Pontului în fața Romei; provincia Asia fusese recuperată; regii clientelari ai Bithyniei și Cappadociei restaurați pe tronurile lor; tezaurul regal slăbit, flota simțitor redusă, oștirile decimate; aliații înfrinți și demoralizați. Toate acestea aveau să ceară ani pentru a putea fi redresate și, înțelegând nevoia unui răstimp de răgaz mai îndelungat, Mithridates păstră timp de mai bine de zece ani o atitudine de prudentă observare a tratatului cu Roma, continuându-și, totodată, pregătirile militare și diplomatice. Deși fusese învins, teritoriul regatului său nu fusese călcat de trupele dușmane și nici micșorat, deoarece nu pierduse niciuna din posesiunile de pe țărmul Mării Negre, iar cît privește despăgubirea impusă de Roma, ea era fără însemnătate, avînd în vedere rezervele de care dispunea. Iată de ce, ținînd seama de întinderea regatului și de marile lui resurse, nu era îndoială că, în cîțiva ani, avea să-și refacă potențialul militar, în așa fel încît să poată rezista unui nou atac sau, în cazul unei conjuncturi favorabile să-și poată relua vechiul plan de întemeiere a unui puternic stat greco-iranian.

Situația politică din Roma i-a oferit răgazul trebuitor: războiul civil dintre Marius și Sulla, dictatura sullană, campaniile împotriva lui Sertorius, prădăciunile piraților, toate solicitînd atenția Romei în alte sectoare, au împiedicat-o să urmărească îndeaproape mișcările lui Mithridates. Acesta, după sfîrșitul ostilităților cu Roma, avusese de făcut față unei răscoale în Colchida și unei mișcări mai puternice în Bosporul Cimerian, în care scop își organizase o nouă oștire. Sub pretextul că regele pregătește războiul de revanșă, L. Licinius Murena, pe care Sulla îl lăsase în provincia Asia cu două legiuni, reîncepu, în 83 î.e.n. ostilitățile, jefuind importantul oraș Comana. Mithridates se mulțumi să protesteze, iar Sulla, care nu dorea reluarea ostilităților, îi dădu ordin lui Murena să înceteze acțiunea militară împotriva Pontului. Dar ordinul întîrziînd, în 82 Murena trecu peste Halys și jefui regiunile occidentale ale Pontului; dar pe cînd se înapoiau încărcate de pradă, legiunile romane fură atacate și înfrînte. Faptul nu avu urmări, deoarece Sulla, în 81, îl însărcină pe A. Gabinius să pună capăt acestor ciocniri (care sînt numite, cu totul impropriu „al doilea război cu Mithridates“), restabilind pacea. Deși de mică însemnătate, incidentul îi îngăduise regelui Pontului să cîștige o victorie împotriva oștilor romane, ridicîndu-i prestigiul.

Timp de 8 ani Mithridates își continua pregătirile în vederea viitoarei confruntări cu Roma, care părea de neînlăturat: prin însuși echivocul pe care-l încheia în ea, pacea de la Dardanos nu putea fi decît un armistițiu. Pe lîngă pregătirile militare propriu zise, el duse și o susținută acțiune diplomatică, menită să-i atragă alți aliați. Astfel, în anul 75 î.e.n., regele Pontului intrase în legături cu Sertorius, care, în Spania, ducea o luptă dîrză împotriva regimului optimaților, restaurat de Sulla, afectînd a-l recunoaște ca reprezentant legal al statului roman. Acordul încheiat lăsa lui Mithridates întreaga libertate de acțiune în Asia Mică, cu condiția de a respecta integritatea provinciilor asiatice romane; Sertorius trebuia să-i trimită regelui oșteri și instructori militari în vederea instruirii trupelor pontice, iar Mithridates se angaja să-i plătească 3000 de talanți și să-i construiască o flotă. Deoarece, însă, distanța care-i separa pe cei doi contractanți era considerabilă, Senatul

nu a considerat acordul ca reprezentînd o primejdie imediată. În același timp, regele încheie o alianță mai strînsă cu Tigranes, regele Armeniei, care, folosindu-se de dificultățile Romei și de anarhia ce domnea în regatul Seleucizilor (reduc la acea dată numai la Syria), își creiase o stăpînire care se întindea de la Marea Caspică pînă la Mediterana și, ocupînd Antiochia, își luase titlul de „rege al regilor”. Atragerea puternicului rege al Armeniei în tabăra forțelor antiromane nu era numai un succes diplomatic, ci aducea acestei tabere, al cărei suflet era Mithridates, o forță militară considerabilă. În fine, neținînd seama de nici un considerent în afară de interesul propriei sale politici, regele Pontului făcu din pirații care infestau Marea Mediterană aliații săi, stimulîndu-i în lupta împotriva traficului roman, care nu numai că crea Romei greutăți economice, dar îi și micșora prestigiul. Sprijinit pe reorganizarea armatei și pe sistemul de alianțe pe care și-l făurise, Mithridates aștepta un moment favorabil. Și împrejurarea se ivi în anul 74 î.e.n. odată cu moartea regelui Nicomedes III al Bithyniei. În adevăr, acesta lăsase prin testament regatul său Romei, iar Senatul se grăbise să-l accepte, anexînd Bithynia la provincia Asia. Noua situație, însă, constituia un obstacol în calea tendinței lui Mithridates de a ajunge la strîmtori. Și atunci, folosind greutățile Romei care era angajată în lupta împotriva lui Sertorius și ale cărei căi de comunicație erau stînjenite de pirați, Mithridates, sub cuvînt că apără interesele fiului lui Nicomedes, care refuzase să accepte hotărîrea testamentară a tatălui său, pătrunse în Bithynia, care-l primi ca pe un eliberator. Avînd alături de el și pe ofițerul roman M. Marius, trimis de Sertorius, regele afecta a fi și reprezentantul „guvernului legal” al Romei, reprezentat pentru el prin generalul din Spania. Senatul reacționează însă imediat, trimițînd împotriva lui pe cei doi consuli ai anului 74: Aurelius Cotta primi provincia Bithynia, iar L. Licinius Lucullus, un încercat aghiotant al lui Sulla, primi provincia Cilicia, căreia mai apoi îi fu adăugată și Asia. Cotta, care venise în apărarea Calcedonului, asediat de Mithridates și cu armata de uscat și cu flota, fu învins și închis în oraș. Dar Lucullus, venit în ajutorul lui Cotta, îl obligă pe rege să ridice asediul și să se retragă în Propontida, unde încercă să cucerească Kyzikos. Temîndu-se de primejdia pontică, Byzantion își puse flota la dispoziția lui Lucullus, care îl blocă la rîndul său pe rege; acesta scăpă numai părăsindu-și oștirea, în timp ce generalii îi erau învinși în Frigia și Galația, iar flota îi era distrusă în Marea Egee. Lucullus pătrunse în Bithynia și reintroduse stăpînirea romană. Regele încercă o diversiune, echipînd o nouă flotă cu care amenință Byzantion și atacă Perinthul; dar ea fu învinsă lîngă insulele Lemnos și Tenedos, iar ce mai rămăsese, fu scufundată aproape în întregime de o furtună. În anul 72 î.e.n. Lucullus care pătrunsese pe teritoriul Pontului investind Amisos, principalul centru economic al țării, îl învinse din nou pe rege la Cabira, obligîndu-l să-și caute refugiul în Armenia, la ginerele său Tigranes. Pierzîndu-și pentru prima dată cumpătul, el dădu ordin ca toate femeile din haremul său, precum și cele 3 surori ale sale, care să găseau adăpostite în fortăreața Pharnakeia, pe coasta Mării Negre, să fie ucise (71 î.e.n.). Continuîndu-și înaintarea, Lucullus cuceri în anul următor principalele orașe ale Pontului: Amisos, Heraklea, Amasia și Sinope. Acesta din urmă căzu mulțumită trădării rege-

lui Bosporului Cimerian, Machares, fiul lui Mithridates, care înțelegându-se cu romanii, împiedicase aprovizionarea orașului.

Tigranes, care-l adăpostea pe Mithridates, respinse cererea de extrădare pe care i-o făcuse Lucullus, sperînd că forța militară de care dispunea îi va reține pe romani de a-l ataca. Dar Lucullus, pătrunse în Armenia, înaintă pînă la capitala acesteia, Tigranocerta, și la 6 octombrie 69 î.e.n. învinse numeroasa, dar puțin omogena oștire a lui Tigranes, într-o luptă, pe care acesta o dăduse împotriva sfatului lui Mithridates. Înțelegînd că pentru înfrîngerea romanilor era nevoie de unirea tuturor forțelor Orientului, regele Pontului se adresă printr-o scrisoare patetică regelui părților Phraates III Arsakes XII, îndemnîndu-l să nu rămînă nepăsător la zdrobirea Pontului și Armeniei, deoarece aceeași primejdie îl aștepta și pe el. Dar regele part preferă să păstreze neutralitatea. Din fericire pentru Mithridates, asprimea disciplinei militare impusă de Lucullus începu să provoace nemulțumirea ostașilor romani, care refuzară să mai înainteze în Armenia, imobilizîndu-l pe generalul roman. Folosindu-se de aceasta și de faptul că în anul 67 î.e.n. Roma a fost ocupată cu războiul împotriva piraților, Mithridates reintră în Pont, masacră garnizoanele romane și cîștigă la Zela o victorie hotărîită asupra unei oștiri romane. În același timp, Tigranes năvăli în Cappadocia. Se părea că soarta războiului se întorsese. Dar la începutul anului 66 î.e.n. conducerea războiului din Orient fu încredințată lui Pompeius. Spirit metodic și dispunînd de forțe numeroase, el începu prin a-și asigura neutralitatea regelui părților. Înțelegînd gravitatea situației, Mithridates făcu propuneri de pace; dar Pompeius le respinse și pătrunse în Pont. Asediat în Dasteira, regele izbuti să scape, dar ajuns din urmă de armata romană, fu înfrînt cu desăvîrșire. Scăpat cu greutate de a nu fi prins, el căută din nou refugiu la Tigranes. Dar acesta, căutînd înțelegerea cu romanii, refuză să-l primească. Și atunci, rămas aproape singur, bătrînul rege își părăsi țara, pe care nu avea s-o mai revadă, și se refugie tocmai la Dioscurias, în Colchida, la poalele Caucazului (toamna anului 66 î.e.n.). Pompeius primi mai întîi supunerea lui Tigranes, apoi îl urmări pe regele Pontului, silindu-l să fugă în Bosporul Cimerian. Considerînd războiul cu Pontul virtual terminat, el se înapoie în Syria. Pe cînd se găsea la Iericho, primi știrea morții regelui (63 î.e.n.).

6. Sfirșitul lui Mithridates. Regatul bosporan, unde se refugiase Mithridates, după ce făcuse parte din statul său, fusese dat de rege fiului său Machares, care, însă, îl trădase, căutînd prietenia romanilor. La sosirea bătrînului rege, căpeteniile locale se strînseseră în jurul lui, așa încît părăsit de toți, Machares se sinucise. Mithridates alcătui atunci, un plan gigantic: după ce strînsese o oștire de 36.000 de oameni, pe care o echipă după sistemul roman, el trimise emisari care să recruteze mercenari „barbari” din răsăritul și centrul Europei. Pornind din Crimeea, vroia să antreneze cu sine pe sarmați, pe bastarni și pe celți, să urce cursul Dunării și apoi, asemenea lui Hannibal, să pătrundă în Italia, trecînd Alpii. Roma se găsea, în anul 63, în plină criză, dezlănțuită de conjurația lui Catilina, așa încît încercarea lui Mithridates nu era „un plan nebunesc”. Dar nu-i mai fu dat bătrînului rege să se mai măsoare încă odată cu dușmanii vieții sale. La instigația fiului său Pharnakes, oștirea se răscolă, refuzînd să pornească în expediție. Orașul Pantikapaion,

noua reședință a regelui, aderă la răscoală și proclamă rege pe Pharnakes. Părăsit de toți și temîndu-se nu de moartea pe care de atîtea ori o privise în față, ci de cumplita perspectivă de a fi predat romanilor, Mithridates luă otravă: dar, deoarece își obișnuise din tinerețe corpul cu doze mici de venin, efectul întîrzia iar trimișii lui Pharnakes puteau veni în fiecare clipă, ceru unuia din ostașii de gardă, galului Bituit, să-l ucidă (vara anului 63 î.e.n.). Cu îngăduința lui Pompeius, corpul i-a fost înmormîntat „în noua necropolă regală din Sinope, alături de părinții și de fiii săi“.

Moartea „de titan“ a regelui Pontului marca sfîrșitul unei etape în expansiunea romană spre răsărit: încercarea lui de a înființa un stat greco-iranian însemna, de fapt, cea dintîi mare insurecție a Orientului împotriva Occidentului și, ceea ce era mai grav, una cu caracter atît politic cît și social. De aceea, încercarea lui de a elibera Orientul de sub dominația romană nu a fost uitată niciodată. Dar rezultatul cel mai însemnat al luptei duse de Mithridates a fost intrarea regatului partic în sfera politicii romane și apariția unei rivalități care avea să oprească, pentru totdeauna, expansiunea romană dincolo de Eufrat.

BIBLIOGRAFIE

1. Théodor Reinach, *Mithridate Eupator, roi de Pont*, Paris, 1890, exemplu de monografie exhaustivă, nedepășită pînă azi;
2. *Istoria Universală*, vol.II, Buc.1959, p. 348—350; 360 — 361; 387—392; 396—398.
3. M. Rostovtzeff și H.A. Ormerod, *Pontus and his neighbours: the first mithridatic war*, cap. V din *The Cambridge ancient history*, vol. IX, 1932.
4. G. Bloch și J. Carcopino, *Histoire romaine*, Paris, 1934—1936, vol.II, I, cap.XIII și vol. II, 2, cap. XVI.
5. M. Villoresi, *Lucullo*, Firenze, 1939, cap. III;
6. Manlio Canavesi, *La politica estera di Roma antica*, Milano, 1942, vol. II, cap.III & IV.
7. D.M. Pippidi, în *Din istoria Dobrogei*, vol.I, Buc. 1965, p. 266—280.